

Вячеслав Корнієнко

НОВОВІЯВЛЕНИЙ ФРЕСКОВИЙ ОБРАЗ СВ. ЦІЛИТЕЛЯ КОЗМИ В ЗАХІДНІЙ ВНУТРІШНІЙ ГАЛЕРЕЇ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ

У присвяченій вивченню стінописного ансамблю Софії Київської монографії, на сторінках якої була введена до наукового обігу низка фрескових образів, атрибутованих завдяки написам-графіті та залишкам дипінті, був згаданий і св. цілитель Козма¹, однак належним чином не знайшов висвітлення на сторінках книги. Зважаючи на це, мною вирішено опублікувати невелике повідомлення щодо нововиявленої постаті святого².

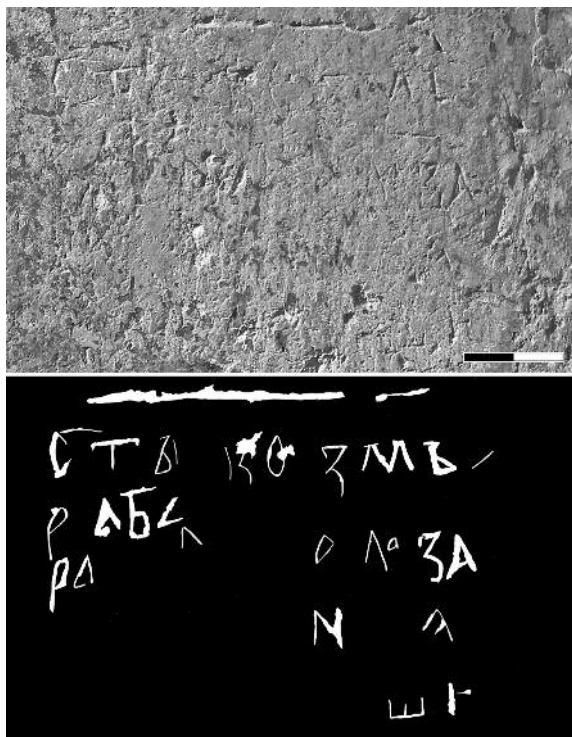
До недавнього часу образи св. цілительів Козми та Даміана надійно атрибутовувались тільки у Михайлівському приділі, де вони розташовувались один навпроти одного в арці-переході від передвітарного компартименту до другого із заходу. Фрески з їх зображеннями збереглися частково, образ св. Даміана на північній стороні арки втратив праву верхню частину, хоча обличчя святого частково збереглося, а образ св. Козми втратив усю верхню частину від шиї. Ці втрати були доповнені у ХІХ ст. олійними фарбами, ними ж виконані супровідні написи.

Нововиявлений фресковий образ св. Козми знаходиться у третьому з півдня компартименті західної внутрішньої галереї, на західній стороні виступу стіни, що формує арку-перехід від західної внутрішньої галереї до приділа свв. Йоакима та Анни. На ній зображений юний святий, з ледь поміченою борідкою, вдягнений у багатий хітон блакитного кольору, по верх якого накинутий червоний плащ. У лівій руці він тримає футляр з лікарськими інструментами, а правою вказує на нього. Супровідних написів-дипінті ХІ ст. на фресці не збереглося, що перешкоджало впевненій атрибуції цілителя. Проте варто зазначити, що російські дослідники-мистецтвознавці Н. Герасименко, А. Захарова та В. Сарабьянов відзначили подібність образу зображенням св. Козми або Даміана, проте уникли чіткого визначення через відсутність поруч фрески з можливим парним святим³. Виявлене графіті підтвердило пропонувану дослідниками атрибуцію.

¹ Н. Никитенко, В. Корнієнко, *Собор святых Софии Киевской*, К. 2014, с. 298.

² Робота виконується в рамках “Комплексної програми дослідження, реставрації та популяризації Софійського собору у 2016–2021 рр.”

³ Н.В. Герасименко, А.В. Захарова, В.Д. Сарабьянов, *Изображения святых во фресках Софии Киевской. Часть I: Внутренние галереи*, ВВ 66 (91) (2007) 54.

Мал. 1. Напис-графіті Романа-Лазаря зі зверненням до св. Козми

Поверхня стіни в місці розташування напису пошкоджена вибоями, затерта, тому частина його складових не збереглась:

с̄т̄ъкозмъ---- | раба | ро-а-алаза---- | -----н---а---- | -----шн---

З розбивкою на слова та відновленням пропущених фрагментів наявний текст виглядає таким чином:

С(ва)ты(и) Козмъ ... раба Ро[м]а[н]а Лаза[ра]...

Святий Козма ... раба Романа-Лазаря...

Над верхнім рядком помітна горизонтальна лінія, яка дозволяє висувати, що текст був обведений рамкою. Прикметне, Роман-Лазар вжив вокативний відмінок із заміною ъ на џ⁴. На підставі палеографічних ознак напис можна датувати в межах другої чверті XI – початку XIII ст.

Отже, інформація графіті та іконографія дозволили надійно атрибутувати постать на фресці як св. цілителя Козму. Порівняння цього образу

⁴ Подібні випадки трапляються серед графіті Софії Київської, зокрема на південних хорах виявлений напис у формі Бъг замість Бог.

та образу св. Козми з Михайлівського приділа показало майже повну тотожність у зображенні одягу та жестів святих, подібна навіть форма хреста на епітрахілі – чотириконечний із круглими завершеннями. Відмінною рисою є цілительські атрибути, бо замість ковчезця святий із західної галереї тримає в руці футляр з лікарськими інструментами. Проте чітко помітна рука одного й того самого майстра, що виявляється в деталях оформлення складок одяжі, положенню рук та ніг, особливостях кольорової гами тощо.

Відтак, слід констатувати, що на фресці у Михайлівському приділі первісно також був зображений не середовік, як це передали у ХІХ ст., а молода людина, як і на фресці з західної галереї. Іконографічні особливості вказують, що тут був зображений св. Козма, який разом з братом Даміаном, також цілителем, постраждав у Римі за імператора Марка Аврелія Каріна (283–285). Пам'ять святих припадає на 1 липня. Козма Римський зображується молододою людиною, з ледь наміченою борідкою. Для прикладу наведу мозаїчний образ з монастиря Осіос Лукас.

Парним святим Козмі є Даміан, що дозволяє припустити наявність саме образу на протилежному виступі стіни, де фреска ХІ ст. не збереглася і де в ХІХ ст. був зображений св. Філарет. Таке розташування святих у цьому компартименті є єдиним допустимим. Композиційно двоїця св. цілительів Козми та Даміана фланкувала перехід із західної внутрішньої галереї до приділа свв. Йоакима та Анни.

Мал. 2. Образ св. Козми в західній внутрішній галереї Софії Київської